

Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje

Daugelio ES šalių dvidešimtmetė mediacijos praktika parodė, kad mediacija (tarpininkavimas) yra itin efektyvus sprendžiant šalių konfliktus dėl nusikalstamų veikų. ES taryba 2001 m. priėmė sprendimą dėl aukų padėties baudžiamajame procese¹, kur nurodoma, jog “mediacija baudžiamosiose bylose” turi būti suprantama kaip tyrimas, prieš arba per baudžiamąjį persekiojimą, norint, kad nusikaltėlis ir auka susitartų dėl bendro sprendimo, tarpininkaujant kompetentingam asmeniui (1 str. e p.). Kiekviena valstybė narė turi užtikrinti, kad į bet koki susitarimą tarp aukos ir nusikaltėlio pasiektą tokioje baudžiamojoje mediacijoje turi būti atsižvelgta (10 str.). Pabrėžtina ir tai, jog minėtame dokumente nurodoma, jog kiekviena valstybė narė turi įtraukti į teisės aktus, normas reikalingas minėtųjų pagrindų įgyvendinimo užtikrinimui iki 2006 m. kovo 22 d.

Užsienio šalių mediacijos praktikos analizė parodė, kad šiuo metu tarp ES šalių yra tik trys valstybės, kurios nėra įdiegusios aukos ir nusikaltėlio mediacijos, tai Lietuva, Latvija ir Estija.

Pabrėžtina, kad Lietuvoje jau atlikta keletas mokslinių tyrimų, įrodančių, kad mediacijos institutas būtų veiksmingas ir diegtinas Lietuvoje. Pirmieji mediacijos projektai Lietuvoje buvo vykdomi jau 1998 - 1999 metais, organizuoti specialūs mokymai, kursai, konferencijos, išleista mokomoji-metodinė medžiaga, parengta eilė mokslinių publikacijų. Tačiau mokslininkų tyrimai, nevyriausybių organizacijų pastangos matyt buvo nepakankamos, kad mediacija taptų oficialia aukos ir nusikaltėlio konflikto nagrinėjimo procedūra.

Šiuo tyrimu siekta sužinoti: a) nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo instituto taikymo vertinimus, pasikeitimus įsigaliojus naujiems baudžiamiesiems įstatymams; b) nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybes Lietuvoje ir kt.

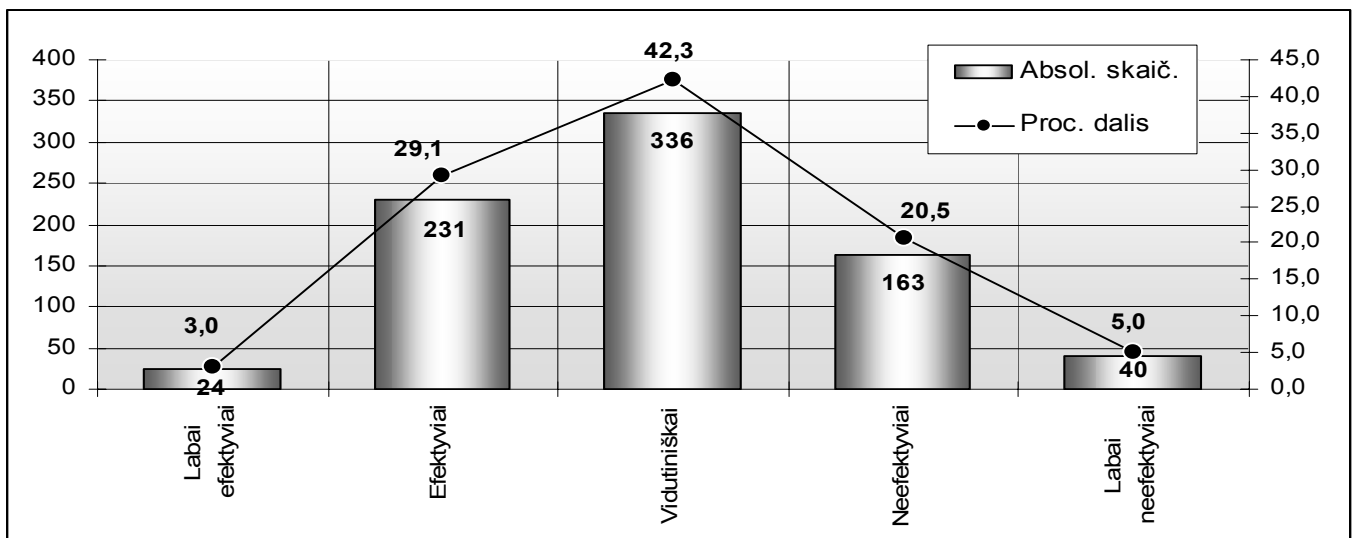
Tyrimas atliktas įgyvendinant Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės 2003 – 2006 m. programos (LR Seimo 2003 05 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 (Žin., 2003, Nr. 32-1318)) 15 priemonę, kuria siekiama išnagrinėti galimybes išplėsti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio susitaikymo instituto taikymą.

¹ Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendimas (Council framework decision) 2001 m. kovo 15 d. dėl aukų padėties baudžiamajame procese (on the standing of victims in criminal proceedings).

Tyrimo metodologija. 2005 m. lapkričio mėn. sudaryta standartizuota anketa ir pateikta teisėsaugos institucijos, kuriose dirba asmenys taikantys ir kontroliuojantys nukentėjusio ir kaltininko susitaikymo institutą, t.y. į visus Lietuvos apylinkės teismus, apylinkės prokuratūras ir miestų bei rajonų policijos komisariatams. Respondentai (pagal priklausomumą institucijai/įstaigai) suskirstyti į 3 grupės. Anketos 2005 metų lapkričio mėnesio pabaigoje išsiųstos: 54 apylinkių teismams, 57 apylinkių prokuratūroms ir 79 policijos komisariatams. Užpildytos anketos buvo gautos iš 29 teismų, 40 prokuratūrų ir 64 policijos įstaigų. Iš viso buvo gautos 819 užpildytos anketos, iš jų 25 pripažintos netinkamomis tyrimo analizei atlikti. Tinkamai užpildytų anketų skaičius (N=794) pilnai pakankamas situacijos analizei atlikti ir reprezentuojantis visų minėtų Lietuvos teisėsaugos institucijų nuomonę.

I. Nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo instituto praktikos vertinimas

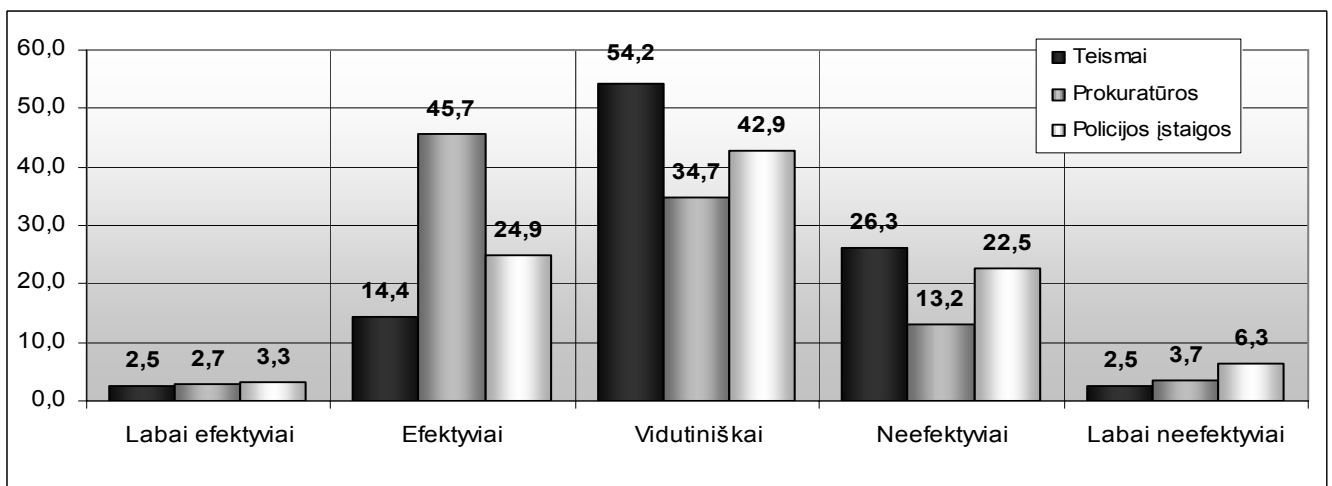
1 paveikslas. Kaip šiuo metu taikomas nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo institutas Lietuvoje (absol. skaič./proc. dalis) N=794)?

Tyrimo rezultatai parodė, kad nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo institutas taikomas gana efektyviai. Net 1/3 respondentų nurodė, jog jis taikomas labai efektyviai ir efektyviai, priešingai manančių buvo 1/4, tačiau didžioji dalis, t.y. daugiau nei 2/5 susitaikymo instituto įgyvendinimą įvertino vidutiniškai.

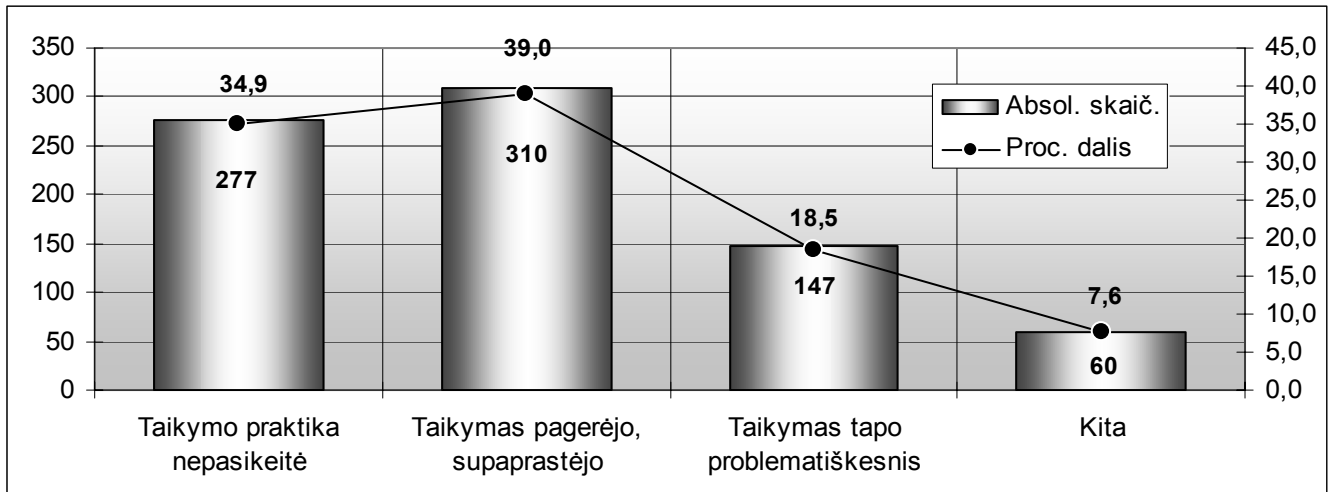
Tad pastarieji rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad tikslinga ieškoti naujų ar net inovacinių būdų tobulinant aukos ir nusikaltėlio taikaus konflikto sprendimo procedūras, užtikrinant diskrecijos principą.

2 paveikslas. Atskirų teisėsaugos institucijų nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo instituto taikymo vertinimas (proc. dalis) N=794)

Antrame paveiksle pateikti duomenys rodo, jog prokuratūros pareigūnai (45,7 proc.) efektyviausiai vertina dabartinę susitaikymo instituto taikymo praktiką, o kritiškiausi šiuo klausimu teismų atstovai, kurių daugiau nei ¼ susitaikymo instituto taikymo praktiką išskyrę kaip neefektyvią.

3 paveikslas. Ar pasikeitė nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo instituto taikymas lyginant anksčiau galiojusius (LR BK 53-1str.) bei dabartinius baudžiamuosius įstatymus (LR BK 38 str.)?

Ankstesni nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo tyrimai² parodė, kad nagrinėjamas institutas buvo taikomas neefektyviai, tad baudžiamieji įstatymai pakeitė kelias (esmines) sąlygas.

NPLC tyrimas parodė, jog susitaikymo instituto pasikeitimai teigiamai įtakojo taikymo praktika, t.y. net 39 proc. respondentų nurodė, kad taikymas pagerėjo, supaprastėjo. Tačiau 1/3 respondentų teigė, jog praktika nepasikeitė, o 18,5 proc. – taikymas tapo problematiškesnis.

1 lentelė. Ar pasikeitė nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo instituto taikymas lyginant anksčiau galiojusius bei dabartinius baudžiamuosius įstatymus (vidinis pasiskirstymas pagal efektyvumo vertinimą) (absol. skaič./proc. dalis) N=794)?

Respondentų susitaikymo instituto taikymo vertinimas	Taikymo praktika nepasikeitė	Taikymas pagerėjo, supaprastėjo	Taikymas tapo problematiškesnis	Kita
Labai efektyviai	20,8 / 5	75,0 / 18	-	4,2 / 1
Efektyviai	27,3 / 63	68,4 / 158	-	4,3 / 10
Vidutiniškai	40,8 / 137	39,3 / 132	17,9 / 30	2,1 / 7
Neefektyviai	41,7 / 68	1,2 / 2	32,5 / 53	24,5 / 40
Labai neefektyviai	10,0 / 4	-	85,0 / 34	5,0 / 2

Iš pirmos lentelės duomenų matyti, kad tarp respondentų, vertinusių susitaikymo praktiką - labai efektyviai ir efektyviai, kiek daugiau nei 1/5 teigė, kad praktika nepasikeitė. Tad kyla tam tikrų abejonų dėl šių vertinimų, ar tikrai susitaikymo praktika buvo efektyvi, priešingu atveju, gal nereikėjo baudžiamųjų įstatymų pakeitimo.

² **Uscila R.** Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S) – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. **Ažubalytė R.** Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01S) / Lietuvos teisės universitetas Vilnius: LTU, 2002.

Paminėtina ir tai, kad respondentai, įvertinę susitaikymo praktiką vidutiniškai, net 40,8 proc. teigė, kad taikymo praktika nepasikeitė. Galime teigti, kad nors įstatymas suteikė platesnes susitaikymo instituto taikymo sąlygas, tačiau realiai praktikoje daug kas vyksta inertiškai.

II. Nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo motyvai

Nusikaltimų aukų susitaikymo motyvai tiesiogiai priklauso nuo nusikalstamos veikos pobūdžio bei šalių interakcijos specifikos. Tais atvejais, kai asmenis sieja artimi giminystės, draugystės ryšiai, vyrauja motyvas „nenoras įkalinti asmenį“, ypač kai padaroma nusikalstama veika dėl neatsargumo, kai konfliktas kyla ne dėl viktimizacijos fakto, o kaip rodo šių atvejų analizė, išsirutulioja vėliau.

Ankstesnio viktimologinio tyrimo³ duomenys parodė, kad greičiau atgauti žalos atlyginimą dažniausiai nori turtinių nusikaltimų aukos, kai interakcijos šalių konflikto pagrindas yra pinigai (žr. 2 lentelėje).

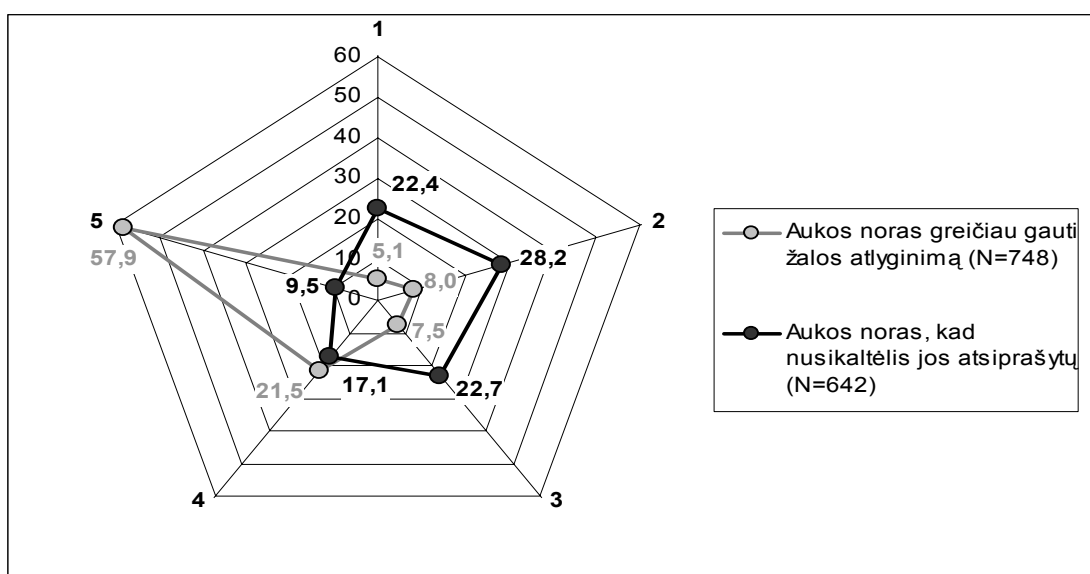
2 lentelė. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio susitaikymo motyvai (proc.)⁴

Nusikaltimų grupės / susitaikymo motyvai	Greitesnis žalos atlyginimas	Nenoras įkalinti asmenį	Nusikaltimo vertinimas nereikšmingu	Nenoras dalyvauti baudžiamajame procese	Kita
Tyčiniuose turtiniuose	38	14,3	9,5	38,2	
Neatsargiuose turtiniuose	29,7	60,2		10,1	
Tyčiniuose smurtiniuose	10,3	39,6		30,1	30
Neatsargiuose smurtiniuose	10,1	45,3	5,4	39,3	
Chuliganizmo atvejais	9,6	19,2	10,9	60,3	
Transporto (kelių eismo saugumo)	29,5	50,3	20,2		

Pristatomu tyrimu susitaikymo motyvai nebuvo išskiriami pagal atskiras nusikalstamų veikų grupes, rūšis, kadangi jų vertinimas būtų itin ap sunkintas dėl susitaikymo galimybės daugeliu BK numatytų veikų atvejais. Tad buvo tyrėjams buvo pateikti bendri, dažniausiai išskiriami motyvai bei palikta galimybė nurodyti ir įvertinti kitus motyvus.

Nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo motyvai (proc.) (įvertinant nuo 1 (rečiausiai) iki 5 (dažniausiai))

4 paveikslas

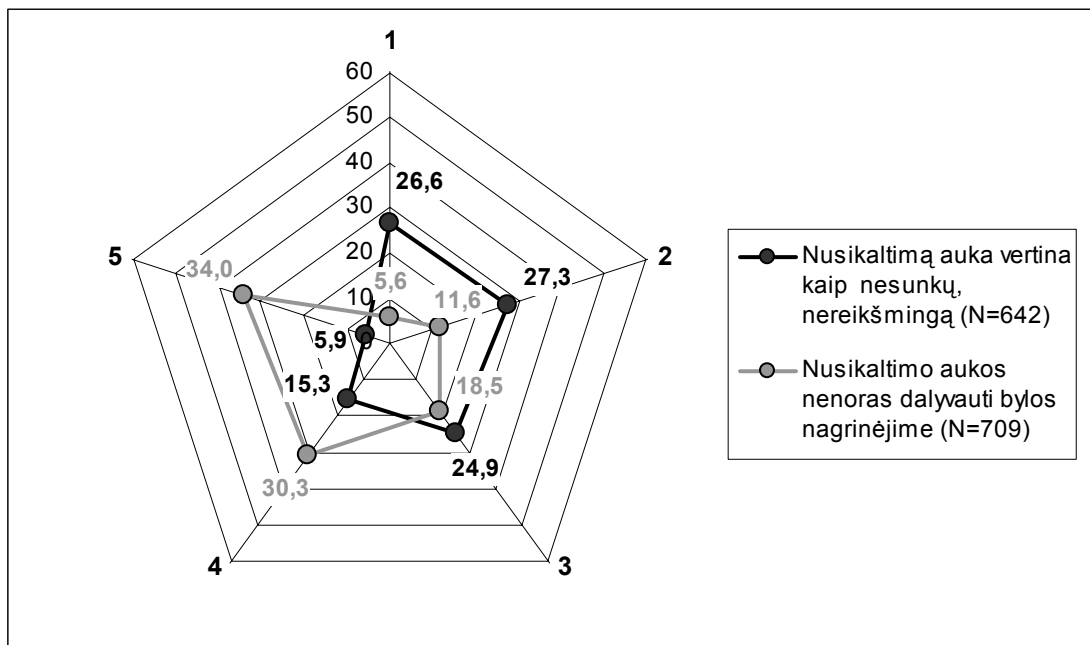
³ Pastaba: tyrimas atliktas 2002-2003 metais, kai galiojo 1964 m. Baudžiamasis kodeksas, kurio 53 – 1 str. pateikė baigtinį nusikaltimų sąrašą, pagal kurį ir buvo išskirtos atitinkamos grupės.

⁴ Uscila R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas: disertacija. – Vilnius: LTU, 2003. P. 145.

Didžioji dalis respondentų, t.y. net 748, išskyrė susitaikymo motyvą “aukos noras greičiau gauti žalos atlyginimą”. Net 57,9 proc. respondentų nurodė, kad tai dažniausias susitaikymo motyvas ir tik 5,1 – rečiausias, t.y. aukai svarbiausia materialinė pusė, kaip pagrindinis veiksnys sprendžiant aukos ir nusikaltėlio konfliktą.

Kitas motyvas, autoriaus nuomone poliškas motyvas, tai “Aukos noras, kad nusikaltėlis jos atsiprašytų”. Deja, nagrinėjamu atveju tik 1/10 respondentų nurodė, kad tai dažniausiai ir net 1/2 rečiausiai ir rečiau pasitaikantis susitaikymo motyvas. Šis faktas itin svarbus keliais aspektais. Visų pirma, kaip parodė tyrimas susitaikymo praktika orientuojasi į žalos atlyginimą kaip į pagrindinę ir esminę sąlyga, kur nematerialiniai aspektai, t.y. interakcijos šalių susitaikymas (tikrąją šio žodžio prasme), santykių, ryšių atstatymas, tarpusavio supratimas, net nuomonių, nuogastavimų išsakymas tampa nereikšmingu, antraeilium dalyku. Apsiribojama formaliu patvirtinimu, kad auka ir nusikaltėlis susitaikė, t.y. buvo atlyginta žala ar susitarta dėl jos atlyginimo. Taigi susitaikymo tikslu tampa žalos atlyginimas, tad vertėtų patikslinti šio instituto pavadinimą, pvz. “nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymas atlyginus žalą”.

5 paveikslas

Penktame paveiksle pateikti motyvais susiję su aukos nenoru dalyvauti teisėsaugos institucijų atliekamame nusikalstamos veikos tyrime. Susitaikymo instituto praktika rodo, jog šiais atvejais nusikalstamos veikos tyrimas inicijuojamas ne interakcijos dalyvių, t.y. aukos ar nusikaltusiojo, bet trečiosios šalies, t.y. pavienių piliečių, organizacijų, medicinos įstaigų pranešimais ar pačių teisėsaugos institucijų, kurios privalo fiksuoti įvykį.

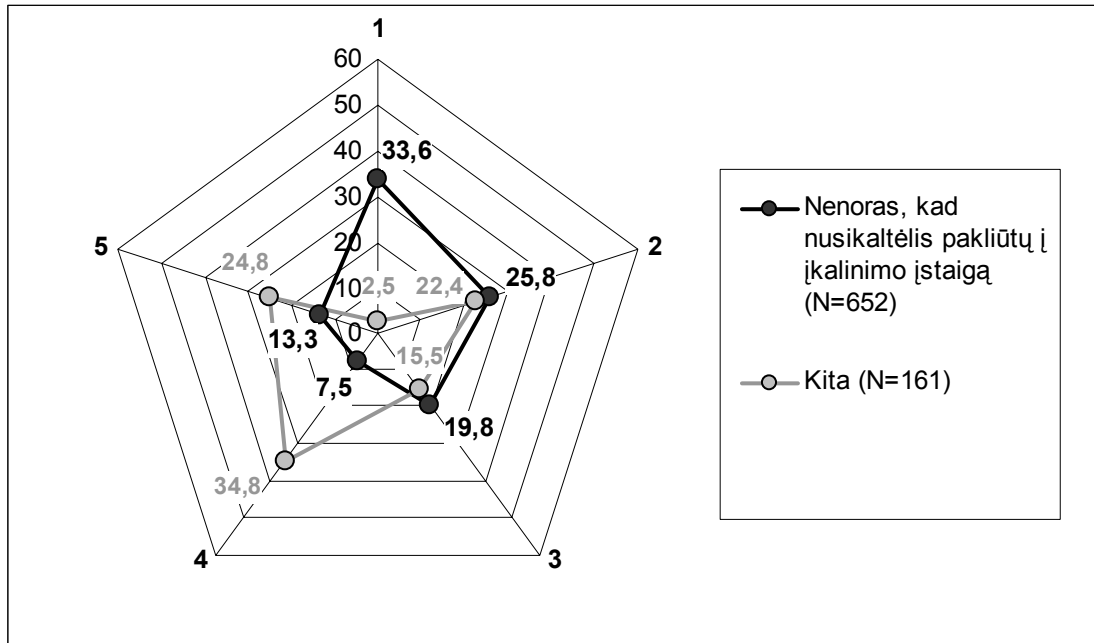
Tyrimas parodė, kad praktikoje rečiausiai pasitaikantis susitaikymo motyvas, tai nusikaltimo aukos nusikaltimo vertinimas kaip nesunkaus, nereikšmingo. Net 53,9 respondentų nurodė, kad tai rečiausiai ir rečiau pasitaikantis susitaikymo motyvas.

Priešingu atveju, viktimologinės studijos rodo, kad kai auka kreipiasi į teisėsaugos institucijas, ji dažniausiai turi aiškiai suformuluotas pretenzijas, norą, kad pažeistos teisės būtų atstatytos ir t.t. Viešosios nuomonės tyrimas parodė, kad žmonės tikisi ir nori gauti iš policijos pagalbą: 88,7 proc. respondentų nurodė, jog labai svarbi policijos veikla yra tirti ir atskleisti nusikalstamas veikas, 88,9 proc. – užtikrinti viešosios tvarkos ir visuomenės saugumą, o 85 proc. nurodė, jog labai svarbus policijos vaidmuo yra neatidėliotinos pagalbos teikimas nukentėjusiems asmenims⁵.

⁵ Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. 2004 apžvalga. Žmogaus teisės ir policijos veikla. Vilnius, 2005. P.26.

Kitas itin svarbus motyvas, tai aukos nenoras dalyvauti bylos nagrinėjime dėl laiko stokos, dėl nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis, dėl manymo, kad pastarosios neišspręs iškilusias problemas ir pan. Tyrimas parodė, kad net 64,3 proc. respondentų ši motyvą pateikė, kaip dažniausiai ir daržai pasitaikanti.

6 paveikslas

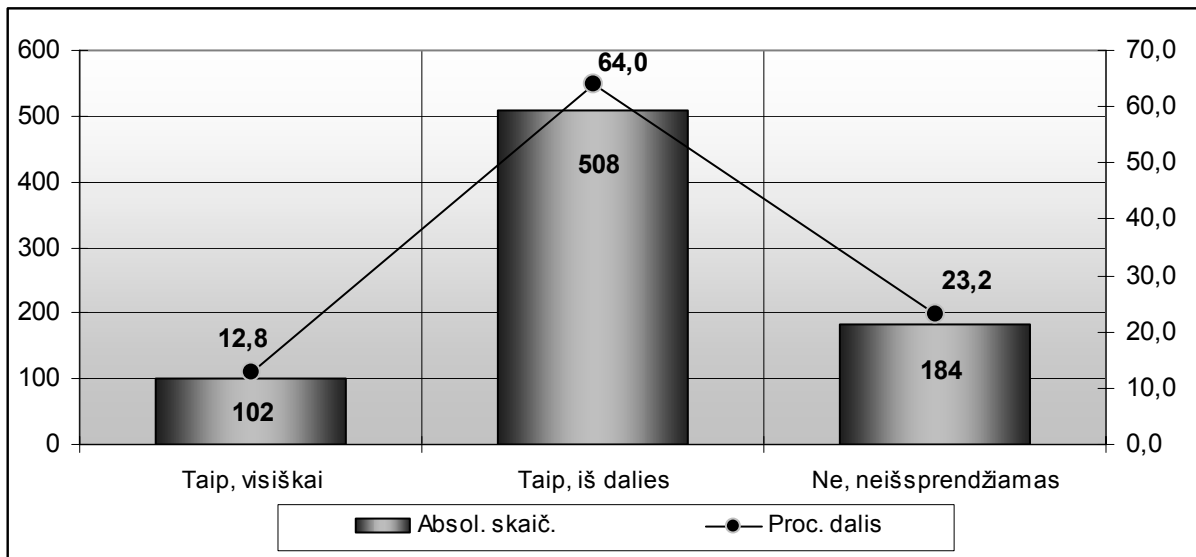
Šeštame paveiksle pateikti duomenys rodo, kad rečiausiai pasitaikantis aukos ir nusikaltusio susitaikymo motyvas, tai aukos nenoras, kad pastarasis pakliūtų į įkalinimo įstaigą. Susitaikymo praktikos analizė rodo, kad šis motyvas dažnas, kai nusikalstamą veiką padaro nepilnametis, ypač kai baudžiamuosius įstatymus pažeidžia pirmą kartą, nusikalstama veika padaryta iš lengvabūdiško mu, jaunatviškumo ir pan.

Be anksčiau minėtų nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo motyvų respondentai išskyrė eilę motyvų, tarp kurių paminėtini: a) aukos baimė, kad bus kerštaujama, gali nukentėti aukos, ar/ir jos artimųjų sveikata bei turtas (75 proc.) b) aukos baimė dėl nežinios, t.y. kas bus jeigu nesutiks susitaikyti, kokias pasekmes sukels jų sprendimas (13 proc.); b) aukos noras užsidirbt (5 proc.); c) aukos noras “pamokyti” kaltininką, pasijausti reikšmingu (4 proc.) ir kt.

Motyvų analizė parodė, kad didžioji dalis išskirtų motyvų leidžia daryti išvadą, kad aukos ir nusikaltėlio mediacija būtų veiksminga susitaikymo atvejais.

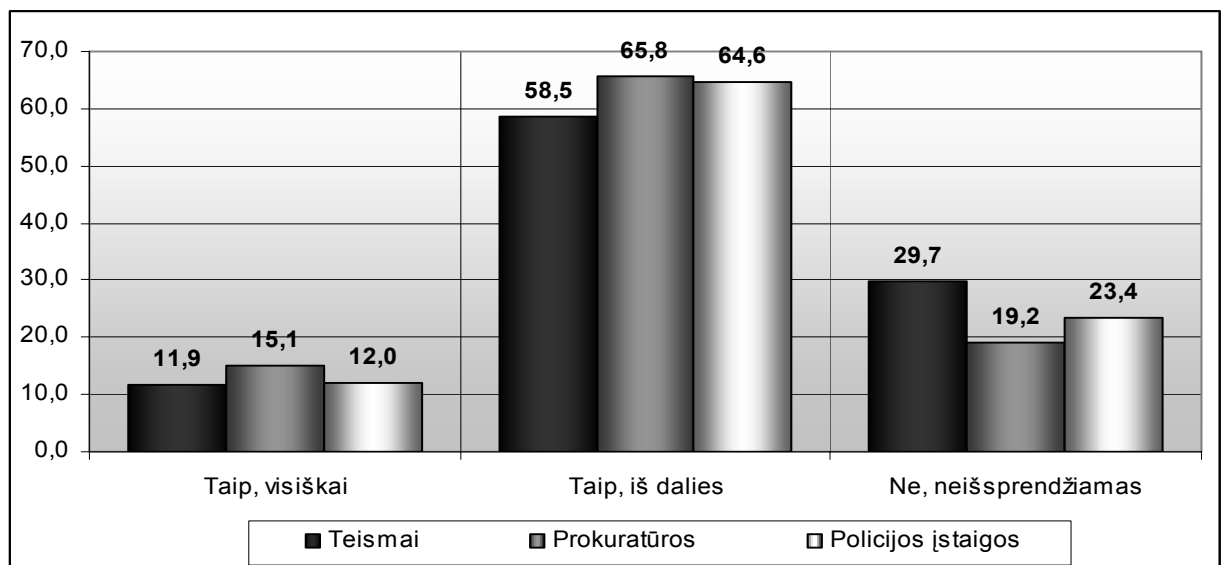
III. Aukos ir nusikaltėlio konflikto sprendimas susitaikymo institutu

7 paveikslas. Ar efektyviai išsprendžiamas nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio konfliktas ? (absol. skaič./proc. dalis) N=794)

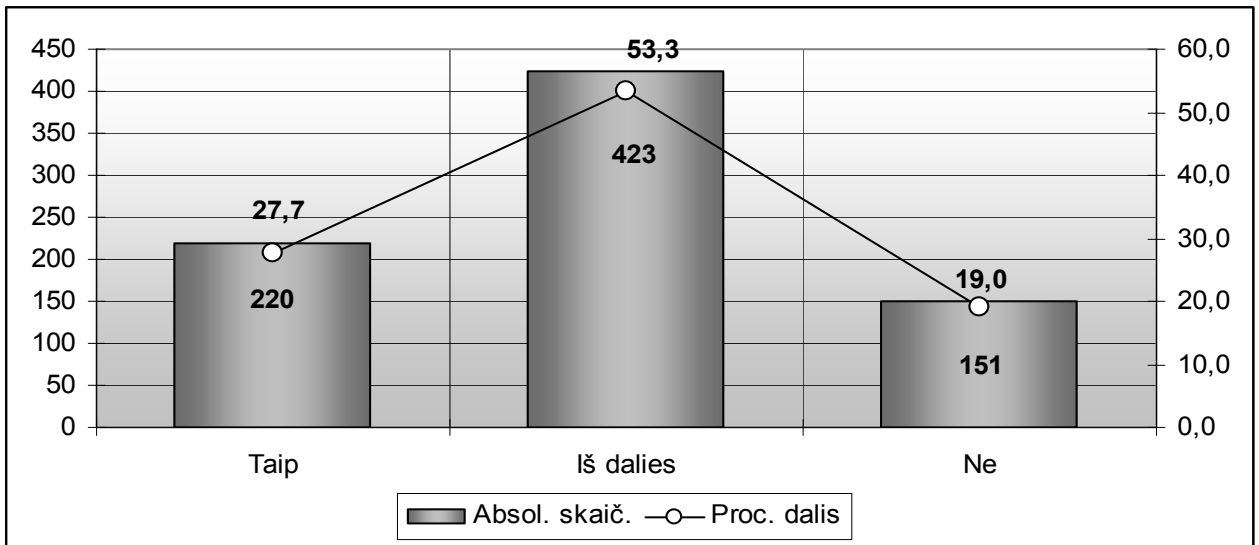
Teisėsaugos institucijos pareigūnams nepavyksta išspesti interakcijos šalių konflikto. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio susitaikymas yra tik formalus veiksmas, kuris iš esmės nepasiekia numatytų tikslų. 64 proc. respondentų nurodė, kad kilęs konfliktas dėl nusikalstamos veikos išsprendžiamas dalinai, o 23 proc., kad apskritai neišsprendžiamas. Tai tiesiogiai susiję su asmenų pakartotine ar tęsine viktimizacija, dažnai netgi įtraukiant naujus interakcijos dalyvius, išplečiant jos mastą, veikimo sritį, sukuriant, palaikant nusikaltusio asmens nebaudžiamumo atmosferą, aukos „bejėgiškumo”, „susitaikymo su likimu” stereotipą ir t. t.

8 paveikslas. Ar efektyviai išsprendžiamas nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio konfliktas (vidinis pasiskirstymas tarp respondentų grupių (proc. dalis) N=794))

Tyrimas parodė, kad tarp trijų respondentų grupių kritiškiausi buvo teismai, kai 1/3 teisėjų nurodė, kad aukos ir nusikaltėlio konfliktas nėra išsprendžiamas ir tik 11,9 proc. išsprendžiamas.

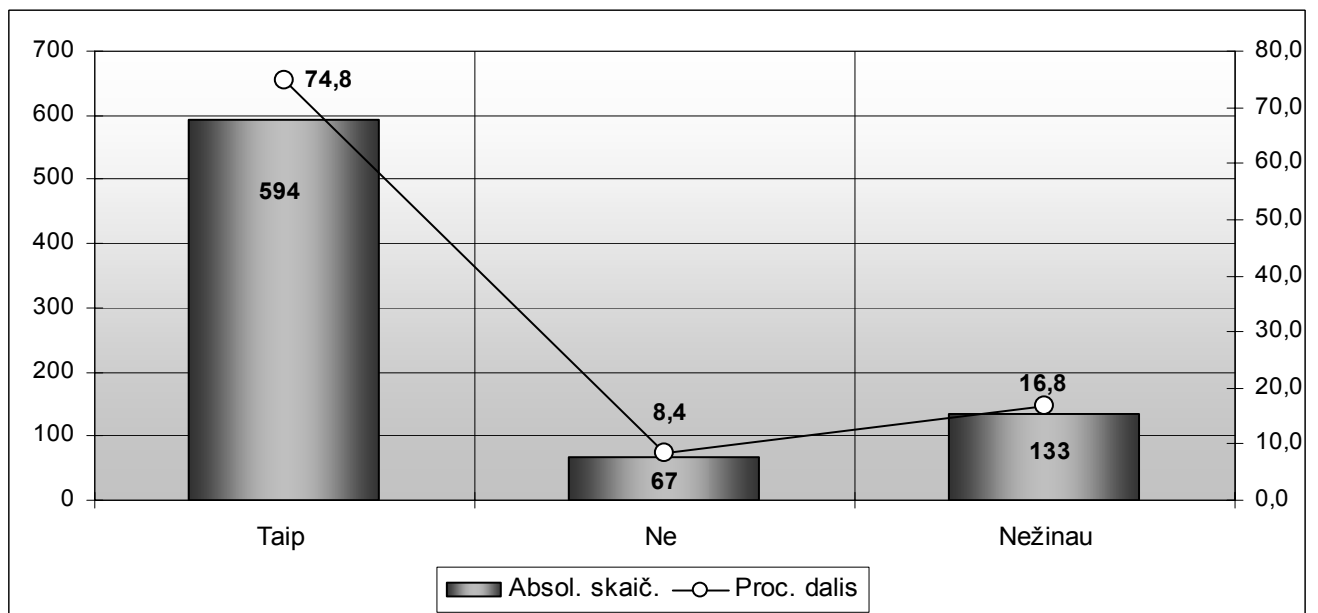
9 paveikslas. Ar šiuo metu susitaikymo institutu patenkinami teisėti nusikaltimo aukos interesai (absol. skaič./proc. dalis) N=794))

Be to, tik 27,7 proc. respondentų nurodė, kad teisėti nusikaltimo aukų interesai ir poreikiai patenkinami, o 53,3 nurodė, kad tai padaroma tik iš dalies.

IV. Aukos ir nusikaltėlio mediacijos taikymo galimybės Lietuvoje

10 paveikslas. Ar tikslinga taikyti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją (tarpininkavimą) Lietuvoje? (proc. dalis / absol. skaič.)

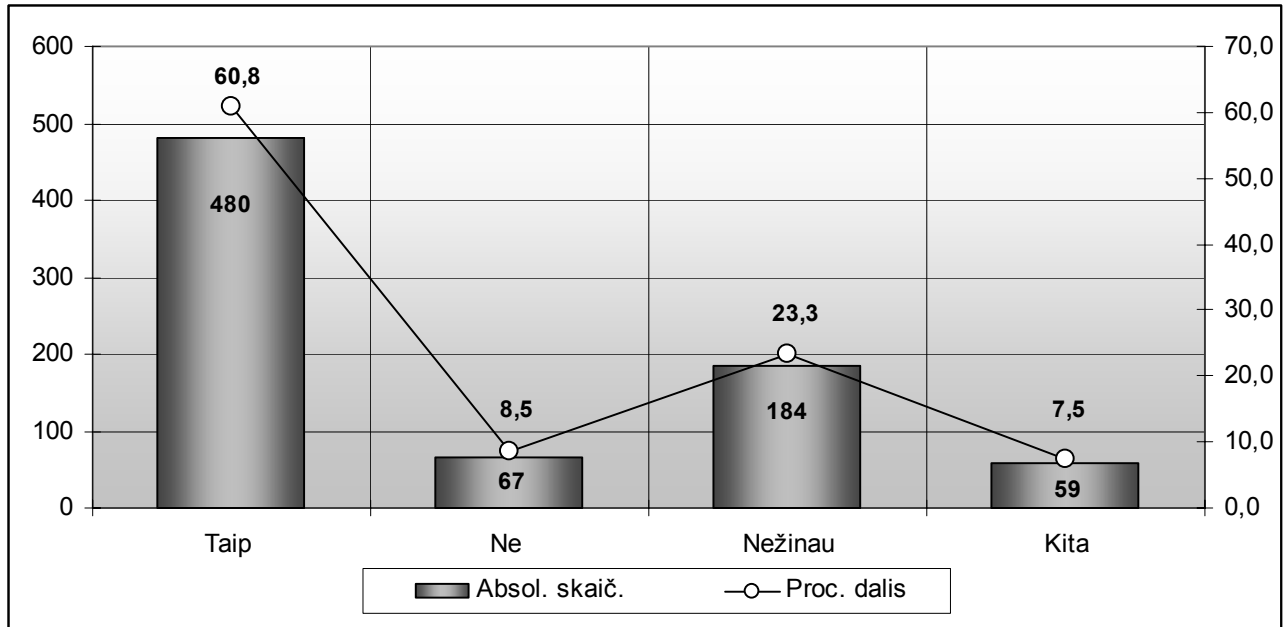

Duomenų analizė patvirtino ankstesnių tyrimų rezultatus, paantrino, kad Lietuvoje tikslinga įdiegti aukos ir nusikaltėlio mediacijos institutą, pradėti teikti tarpininkavimo paslaugas.

Be to, tyrimas patvirtino tyrimo pradžioje iškeltą hipotezę, jog didelė dalis respondentų gali nežinoti apie aukos ir nusikaltėlio mediacijos taikymą baudžiamojame justicijoje. Taigi tyrimas parodė, kad 17 proc. respondentų nežinojo ar tikslinga mediacija Lietuvoje, dalis anketų buvo su pastabomis, pvz. “neturiu žalio supratimo ...”, “kas tai per naujadaras”, “nieko nežinau apie mediacija” ir t.t. Tad būtina

intensyviau organizuoti specializuotus informacinius seminarus, pastaruoju metu pradėtus tarpininkavimo mokymus, viešas kampanijas ir kt.

11 paveikslas. Ar Jūsų manymu nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija gali būti taikoma šalių susitaikymo atvejais, numatytais LR BK 38 str.?

3/5 respondentų nurodė, kad mediacija galima taikyti nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo atvejais, t.y. keliant baudžiamajame įstatyme numatytas sąlygas. Tačiau tai nereiškia, kad mediacija turi būti tapatinama su susitaikymo institutu. Mediacija nėra pagalbinio pobūdžio aukos ir nusikaltėlio konflikto sprendimo procedūra, tai daugiau alternatyvi, autonomiška procedūra. Suprantama, kad pastaruoju atveju atliekant eksperimentinį projektą, jis būtų priřtas minėtojo instituto.

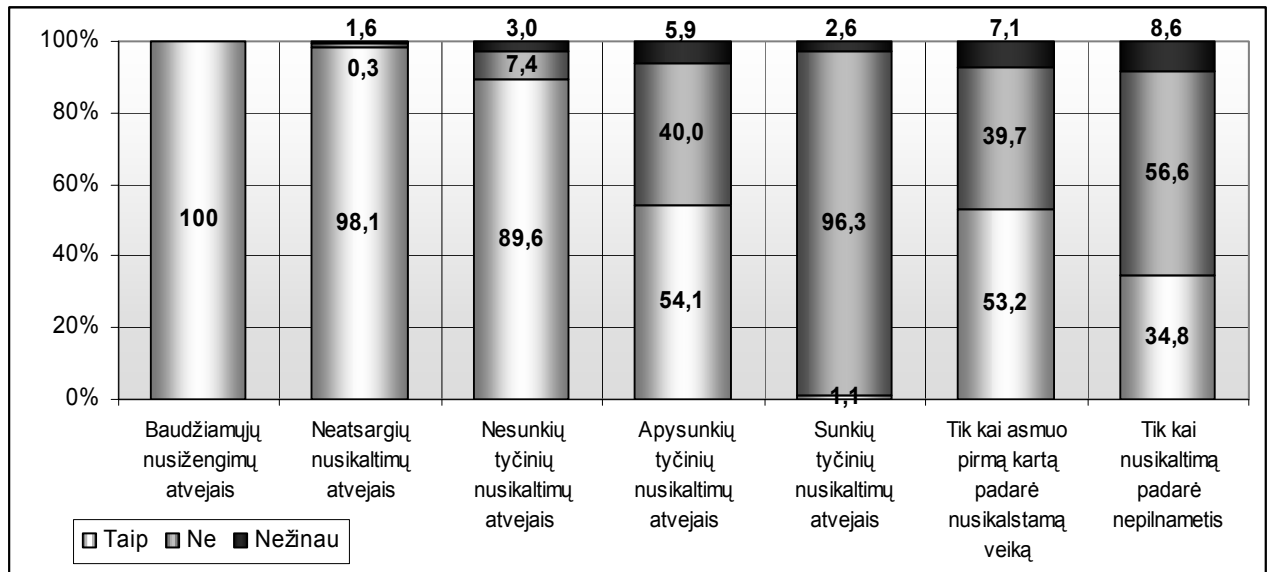
Paminėtina ir tai, kad dalis respondentų (8,5 proc.) nurodė, kad mediacija susitaikymo atvejais negalima, t.y. mediacija reikia taikyti siauriau tik baudžiamųjų nusižengimų atvejais ir pan. (žr. 12 pav.), kita beveik vienoda dalis respondentų (7,5 proc.) manė, kad mediacija galima taikyti plačiau ir neprisiriřant prie susitaikymo instituto keliamų sąlygų.

3 lentelė. Ar tikslinga taikyti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją (tarpininkavimą) Lietuvoje? (vidinis pasiskirstymas tarp respondentų grupių)

	Ar tikslinga taikyti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją Lietuvoje? (proc. dalis / absol. skaič.)		
	Taip	Ne	Nežino
Teismai	73,7 / 87	8,5 / 10	17,8 / 21
Prokuratūros	74,9 / 164	11,9 / 26	13,2 / 29
Policijos įstaigos	75,1 / 343	6,8 / 31	18,2 / 83

Trečioje lentelėje pateikti duomenys rodo, jog mediacijos įdiegimui sąlyginai vienodai, t.y. ~ 3/4 respondentų, pritaria visos respondentų grupės. Tačiau nemanančių, kad tikslinga taikyti Lietuvoje daugiausia tapt prokuratūros atstovų, t.y. 12 proc.

12 paveikslas. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija turi būti taikoma (proc.)

Užsienio šalių praktika rodo, kad nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija taikoma įvairiausių nusikaltimų atvejais, t.y. tiek turinių, tiek smurtinių, tiek neatsargių, tiek tyčinių. Mediacijos įdiegimo praktika rodo, kad pirmieji projektai (modeliai) buvo orientuoti į nepilnamečius teisės pažeidėjus, pirmą kartą prasikaltusius asmenis, asmenis, kurie padarė turinio pobūdžio nusikaltimus ar pan. Tačiau šiuo metu progresyviausia praktika rodo, kad vis mažiau apribojimų, papildomų sąlygų keliama mediacijos programose, iš esmės koncentruojamasi į pagrindinius – fundamentaliuosius principus, kaip savanoriškumas, konfidencialumas ir t.t.

4 lentelė. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos teisinis reglamentavimas (turėtų būti:)

	Detaliai reglamentuota BK bei BPK	Tik įtvirtinta BK bei BPK, o detaliai reglamentuota atskirame įstatyme	Reglamentuota kituose įstatymuose	Nebūtina reglamentuoti įstatymais
Teismai	31,5 / 28	64,0 / 57	2,2 / 2	2,2 / 2
Prokuratūros	47,3 / 78	44,2 / 73	3,0 / 5	5,5 / 9
Policijos įstaigos	40,2 / 140	47,1 / 164	6,0 / 21	6,6 / 23
Viso	40,9 / 246	48,8 / 294	4,7 / 28	5,6 / 34

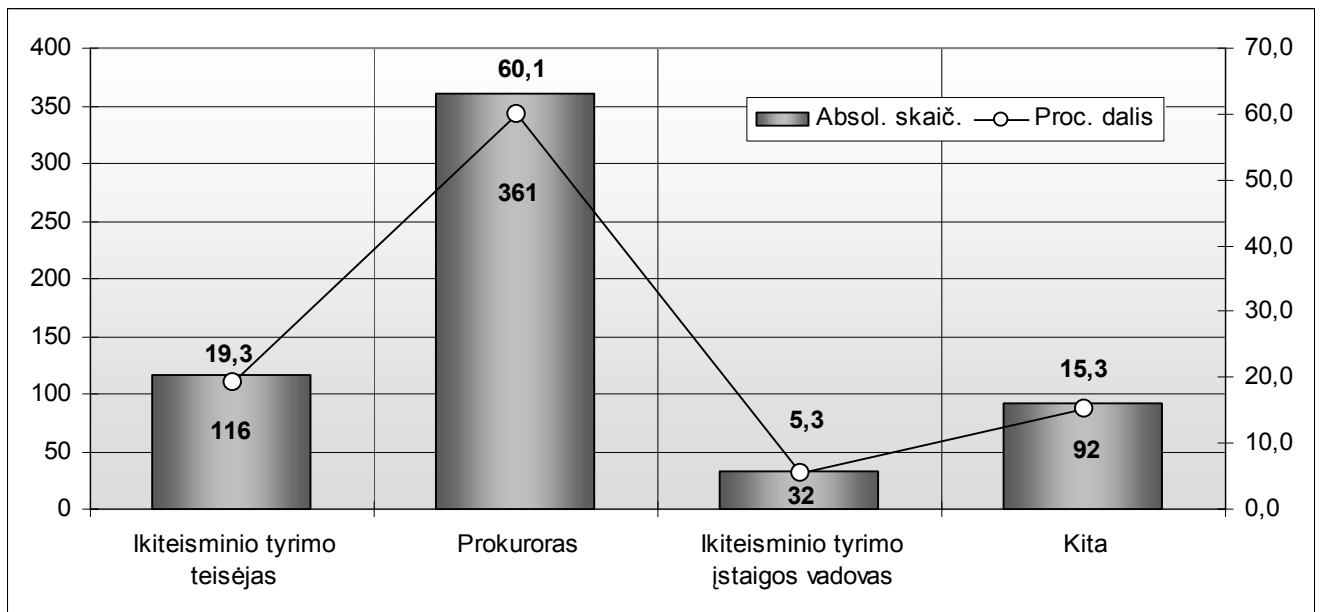
Tyrimas parodė, kad beveik ½ respondentų mano, kad aukos ir nusikaltėlio mediacija turi būti reglamentuota atskiru įstatymu. Šią poziciją stipriausiai išreiškė teisėjai – 64 proc. Užsienio šalių praktikos, taikant aukos ir nusikaltėlio mediaciją, analizė rodo, kad būtent šis mediacijos reglamentavimo modelis yra pragmatiškiausias. Atskirame įstatyme aiškiai apibrėžiamas mediacijos institutas, jo tikslas, uždaviniai, principai, proceso stadijos, reikalavimai mediatoriui ir konflikto šalims ir kt.

Paminėtina ir tai, kad 40 proc. respondentų nurodė, kad mediacija būtų detaliai reglamentuota baudžiamajame procese. Autoriaus mano, kad toks variantas galimas, tačiau: ar nuoseklus mediacijos reglamentavimas neperkraus minėtųjų kodeksų, ar mediacija turi tapti procesas procese, t.y. mediacija tampa dar vienu baudžiamojo proceso institutu, ar nebus pažeidžiama pagrindinė mediacijos instituto

paskirtis – taikai išspręsti kilusį konfliktą, atitraukti šalis nuo baudžiamosios justicijos stigmatizuojančių padarinių.

Be to, dalis respondentų nurodė, kad mediacija tikslinga reglamentuoti kituose teisės aktuose bei apskritai nebūtina reglamentuoti. Šios pozicijos galimos ir mediacijos reglamentavimo praktikoje aptinkamos. Pvz. Švedijoje ilgą laiką mediacija kaip socialinė paslauga buvo teikiama be detalesnės reglamentacijos, t.y. įstatymai mediacijos nenumatė, kaip oficialios aukos ir nusikaltėlio konfliktų sprendimo procedūros. Kaip ir minėta, galimi atvejai, kai mediacija reglamentuoja kituose teisės aktuose, pvz. reglamentuojančiuose nepilnamečių/vaikų teisių apsaugą arba socialinių, ar probacijos tarnybų veiklą (Čekija, Slovakija).

13 paveikslas. Kas turėtų nuspręsti, ar konkrečiu atveju taikyti aukos ir nusikaltėlio mediaciją?

Vienas iš problematiškiausių klausimų, tai kas turi nuspręsti, ar aukos ir nusikaltėlio mediacija galima konkrečiu atveju. Kalbama apie tuos atvejus, kai buvo kreipimasis į teisėsaugos institucijas dėl nusikalstamos veikos. Priešingu atveju, kaip rodo pasaulinė praktika, auka ar nusikaltėlis kreipiasi į mediacijos tarnybas, centrus ar pan. Vėliau mediatoriai, esant atitinkamam pagrindui bei aplinkybėms, informuoja teisėsaugos institucijas apie užfiksuotą nusikaltimą.

Tyrimas parodė, kad 3/5 respondentų mano, kad prokuroras turi nuspręsti, ar mediacija tikslinga ir galima konkrečiu atveju. Paminėtina ir tai, kad didelė dalis respondentų, t.y. 15,3 proc., nurodė, kad tai turėtų būti pats pareigūnas, kuris atlieka ikiteisminį tyrimą.

Išvados

Atsižvelgdamas į atliktą bei ankstesnius tyrimus, kitų šalių progresyvią mediacijos taikymo praktiką, Lietuvoje tikslingas nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimas. Tad siūloma įdiegti eksperimentinį nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos projektą, kuris būtų vykdomas bandomojo mediacijos centro, policijos įstaigos bei prokuratūros.

Vykdamas projektą (iki 1 metų) atsitiktinės atrankos metodu būtų pasirinkti keli miesto policijos komisariatai, gaunama informacija apie atitinkamas nusikalstamas veikas (prognozuojant, kad mediacija pastaruoju atveju bus veiksminga, tikslinga), kartu atliekamas viktimologinis tyrimas, kuris atskleistų minėto projekto pranašumus, efektyvumą, trūkumus ir kt. Vėliau (pasiteisinus pirminiam minėto projekto etapui) būtų steigiamas nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos centras, kuriama teisinė bazė, patvirtinamas pasirinktas mediacijos modelis, jo organizacinė struktūra ir t. t. Diegiant nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją paminėtini šie svarbiausi aspektai:

- Teisinis: a) į Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei baudžiamąjį kodeksus įvesti nuostatą, kad įstatymų numatytais atvejais kompetentingas pareigūnas (prokuroras, teisėjas) gali priimti sprendimą bylą persiūsti nagrinėti mediacijos centre; b) parengti bei priimti „nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įstatymą“, kuris detaliai reglamentuotų mediacijos funkcionavimo principus, bylos, atvejo nagrinėjimo procesą, mediatoriams keliamus reikalavimus, atsakomybę, susitarimo pasirašymo sąlygas, jo kontrolę ir pan.

- Organizacinis aspektas. Prie miesto savivaldybių įsteigti nepriklausomus nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos (tarpininkavimo) centrus.

- Metodinis. Kurti, tobulinti bei plėtoti atitinkamų socialinių darbuotojų – mediatorių rengimo, apmokymo, įgūdžių formavimo programas. Parengti specializuotą mediatorių mokomąją – metodinę medžiagą.

Įdiegus nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją Lietuvoje, naujomis priemonėmis (kokybiškai, kiekybiškai) būtų sprendžiama interakcijos šalių teigiamų santykių atkūrimo problema. Interakcijos šalys būtų suvoktos ne tik kaip nesutaikomi priešai, bet kaip asmenys, galintys savarankiškai spręsti savo problemas.

Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija ypač svarbi viktimologinės prevencijos aspektu. Įgyvendinant mediaciją, bendrosios viktimologinės prevencijos lygmeniu skatinamas visuomenės narių aktyvumas laiku spręsti interakcijos šalių konfliktus, kol jie neperaugo į nusikaltimus, mažinama konfliktų pasireiškimų ypač destruktiviomis formomis tikimybė, jų dažnumas, intensyvumas, bendruomenės nariai mokomi užkardyti kilusį konfliktą, imtis aktyvių priemonių mažinant viktimizacijos sukeltus neigiamus padarinius ir pan. Individualiu viktimologinės prevencijos lygmeniu: mažinamas recidyvinių aukų skaičius, mažinami aukos ir nusikaltėlio inversijos atvejų pasireiškimai, užkertami antrinės viktimizacijos pasireiškimai atvejai, mažinami tolesni konfliktų (tęstinių) eskalavimo atvejai, šalinami naujų (aukai artimų) asmenų įtraukimo į interakcijos šalių konfliktą atvejai, laiku nustatomos potencialios aukos, joms suteikiama atitinkama pagalba.